Yttrande över betänkande av utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning (SOU 2019:4), Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle

Förslag till beslut

Styrelsen för Stockholms läns sjukvårdsområde beslutade

att delegera till sjukvårdsdirektören att utarbeta slutligt remissvar som anmäles till styrelsen, samt

att förklara paragrafen omedelbart justerad

Mikael Ohrling

Sjukvårdsdirektören

Region Stockholm

Rotel I – Finans-, fastighets- och serviceroteln

REMISS

2019-03-15 RS 2019-0378

Stockholms läns
sjukvårdsområde

Ärende:

Remiss - Betänkandet Framtidsval - karriärvägledning för individ och samhälle (SOU 2019:4)

Yttrande från berörd nämnd/styrelse senast: **2019-04-01**

Handläggare: **Jonas Lilleberg Eriksson**

Yttranden skickas till Regionledningskontorets registrator:
registrator.lsf@sll.se

Adress:
Region Stockholm
Registraturen
Box 22550
104 22 Stockholm

Internadress:
Regionledningskontoret, Registraturen, Landstingshuset

E-post: registrator.lsf@sll.se

Sammanfattning

Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning, U 2017:10, överlämnar sitt slutbetänkande Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, SOU 2019:4.

Utredningens uppdrag har bestått av två delar. Den första delen av uppdraget redovisades i promemorian Uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd. Promemorian överlämnades i mars 2018 och innehåller förslag till ändrade regler som innebär att kommunerna bli ansvariga för att uppföljningssamtal hålls med de personer som studerar med studiestartsstöd i syfte att öka dessa personers möjligheter att fullfölja sina studier och etablera sig på arbetsmarknaden.

I detta betänkande redovisas uppdragets andra del som innebär att utredaren ska utreda och föreslå åtgärder för att ge alla elever inom skolväsendet möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper. I uppdraget har ingått att föreslå åtgärder för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval.

Centrala utgångspunkter

I mer än 20 år har behovet av att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning lyfts fram i olika sammanhang. Redan 1997 visade Skolverkets Utvärdering av grundskolan – UG 95 på avsevärda brister. En liknande bild ges i Utbildningsutskottets uppföljning 2018. Däremellan har en rad statliga utredningar, myndighetsgranskningar, forskningsstudier och andra undersökningar pekat på det faktum att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning i enlighet med styrdokumenten inte har fått något riktigt genomslag. Denna bild förstärks också av erfarenheterna från den här utredningens

arbete som visar på brister när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning och stora variationer i kvalitet på den vägledning som erbjuds. Detta är problematiskt ur ett likvärdighetsperspektiv och påverkar elevers möjligheter att fullfölja sin utbildning. En väl använd studie- och yrkesvägledning kan bidra till att öka studiemotivationen och är ett viktigt verktyg i arbetet för att öka måluppfyllelsen och höja kvaliteten i skolan generellt. Brister i studie- och yrkesvägledningen påverkar inte bara enskilda elever. Det skapar också problem ur ett samhälleligt perspektiv, t.ex. i form av kostnader för felval och avhopp men också för annat som följer av svårigheter med etablering på arbetsmarknaden. En väl fungerande vägledning är viktig för kompetensförsörjningen och för en förbättrad matchning på arbetsmarknaden. Det är därför betydelsefullt att även den som avser att påbörja utbildning får tillgång till studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov och förutsättningar. Studie- och yrkesval som begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund riskerar att leda till ökad segregation och snedrekrytering. Att studie- och yrkesvägledning är en viktig verksamhet kan alltså konstateras utifrån en rad olika perspektiv.

Samtidigt som många har pekat på vikten av väl fungerande studie- och yrkesvägledning har det konstaterats stora brister när det gäller kunskaper om vägledningens möjligheter och vad man kan förvänta sig av studie- och yrkesvägledningen. Styrning och ledning är svag. Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Utöver det stöd som formuleras i läroplanernas övergripande mål och riktlinjer finns i dag ett visst stöd endast i några kurs- och ämnesplaner. Mål och planering för verksamheten saknas ofta och det systematiska kvalitetetsarbetet brister.

Omfattningen av den studie- och yrkesvägledning som elever har rätt till finns inte preciserad i författningarna. För att anses som tillräcklig ska vägledningen motsvara elevernas varierande behov. Då inte heller formerna för att kartlägga behoven fungerar tillfredställande konstaterar utredningen att skolans studie- och yrkesvägledning inte motsvarar de goda intentioner som finns i rådande styrdokument om en likvärdig tillgång till vägledning för elever och presumtiva elever.

Det som behövs och som tiden nu är mogen för är ett antal genomgripande förändringar. Utredningen föreslår därför ett paket av fem huvudsakliga åtgärder.

1. Ett förtydligande av vad vägledning är, att den kan vara både individuell och generell och ska benämnas karriärvägledning.
2. Ett förtydligande av elevers tillgång till individuell karriärvägledning.
3. Tydligare krav på att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen.
4. Förstärkning av det generella karriärvägledningsperspektivet i olika ämnen.
5. Ett nytt obligatoriskt inslag med tilldelad tid, benämnt framtidsval, ska införas i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan.

Inget av dessa förslag räcker enskilt för att åstadkomma den önskade förändringen och förslagen ska därför ses samlat. Härtill kommer ett antal förslag som utredningen bedömer utgöra förutsättningar för huvudförslagens genomförande och för att öka kvaliteten på karriärvägledningen: *Förtydligande av karriärvägledarens roll och ansvar, Tydligare styrning, ledning och samordning, Plan för samverkan, Kompetensutveckling för karriärvägledare, lärare och rektorer, Utökade möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare* och *Digitalt vägledningsstöd.*

Förtydligande av vad vägledning är – individuell och generell karriärvägledning

Benämningar av det som i dag ingår i skolväsendets studie- och yrkesvägledning föreslås ändras och förtydligas i skollagen. Som det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet, föreslår utredningen *karriärvägledning*. Studie- och yrkesvägledare bör som en följd av det benämnas *karriärvägledare.* Det är också utredningens bedömning att det behöver förtydligas i skollagen att karriärvägledningen kan vara såväl individuell som generell.

I Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning beskrivs vägledning i vid och i snäv bemärkelse. Dessa två begrepp har dock inte fått det genomslag som avsetts eftersom det finns en otydlighet i vad som innefattats i de två

begreppen. Utredningen föreslår att vägledning i vid bemärkelse ska benämnas *generell karriärvägledning* och vägledning i snäv bemärkelse ska benämnas *individuell karriärvägledning* och att dessa båda begrepp införs i skollagen. Detta görs i syfte att tydliggöra att elever ska ha tillgång till båda dessa former av karriärvägledning. Med generell karriärvägledning avses den verksamhet som bidrar till att utveckla elevernas kunskaper om arbetslivet och om villkoren på arbetsmarknaden t.ex. undervisning, studiebesök, praktisk arbetslivsorientering (prao), arbetsplatsförlagt lärande (apl) och andra aktiviteter som ger underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Den generella vägledningen ska också syfta till att utveckla elevernas karriärkompetens, dvs. den kompetens som behövs för att på strukturerade sätt samla, analysera, sätta samman och organisera utbildnings- och yrkesinformation i relation till egna intressen, förmågor och drivkrafter.

Med individuell karriärvägledning avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal, enskilt eller i mindre grupper. I vägledningssamtalet är det den enskilde individen som ska stå i fokus och få möjlighet att reflektera över sig själv i relation till olika möjliga utbildningsvägar. Detta gäller även om samtalet ges i mindre grupp. Den individuella vägledningen kan med fördel bygga på de kunskaper och färdigheter som eleven har utvecklat inom den generella karriärvägledningen.

Utredningen har valt att använda begreppet *karriär* eftersom det är det begrepp som används vid benämning av företeelser kopplade till studie- och yrkesvägledning i den akademiska vägledningslitteraturen och i övriga vägledningssammanhang, såväl nationellt som internationellt. Genom att använda ett vedertaget begrepp som används i andra vägledningssammanhang, också utanför skolan, lyfts skolans vägledning som företeelse. Ett begrepp som används i forskning signalerar också vikten av att vägledning, liksom all annan utbildning, ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Förtydligande av elevers tillgång till individuell karriärvägledning

Då utredningen har konstaterat stora variationer när det gäller elevers tillgång till vägledning föreslår utredningen att bestämmelserna i skollagen ska tydliggöras och förstärkas. Utredningens förslag innebär ett tydliggörande av att eleverna ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning och att omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Samhällsutvecklingen och de snabba förändringarna på arbetsmarknaden medför att människor ställs inför allt svårare vägval och krav på att återkommande utbilda sig. För att eleverna ska klara sådana omställningar krävs att de utvecklar särskilda kompetenser. Karriärvägledning har därför en viktig roll när det gäller att rusta barn, ungdomar och vuxna för ett allt mer föränderligt och komplext arbetsliv. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på individen att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. En förutsättning för att eleverna ska kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får adekvat kunskap om utbildningsutbud och yrkesinriktningar, såväl utifrån sina intressen och förutsättningar som i förhållande till arbetsmarknadens behov.

Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. I många fall tolkar huvudmännen inte regelverket i enlighet med de bakomliggande intentionerna om att eleverna ska ha tillgång till vägledning efter behov och att det är hela skolans ansvar att på olika sätt ge kunskaper så att eleverna kan göra väl underbyggda val. Utredningen föreslår därför olika förtydliganden av regelverket i syfte att klargöra vad elever och presumtiva elever ska ha tillgång till, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning.

Utredningen har övervägt olika alternativ för att säkerställa att eleverna verkligen får den vägledning de behöver. Ett sådant alternativ är införandet av en garanterad miniminivå i form av ett lägsta antal tillfällen per elev för individuell vägledning. En miniminivå skulle visserligen säkra tillgången till just det antalet tillfällen men

det finns också en risk att miniminivån blir normen och att de elever som är i behov av fler tillfällen inte skulle få det. Utredningen föreslår i stället att regleringen förtydligas och kompletteras så att det framgår vad det är som eleven ska ha tillgång till och vid vilka tillfällen. Den nu gällande regleringen föreskriver att eleverna ska ha *tillgång till personal* med vägledningskompetens efter behov. Utredningen föreslår i stället en rakare skrivning om att eleverna ska ha *tillgång till karriärvägledning* och att karriärvägledningen ska anpassas efter elevernas behov. Detta förslag är utgångspunkten för utredningens övriga förslag som syftar till att tydliggöra vad elever och presumtiva elever har rätt till, vem som ska göra vad och vilka krav som ska ställas på huvudmännen.

Skärpning av kraven på att erbjuda individuell karriärvägledning vid vissa tillfällen

För att ytterligare säkerställa elevers tillgång till vägledning föreslår utredningen att det införs bestämmelser om att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen och till följande elevgrupper:

- elever i grundskolan och motsvarande skolformer inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan,
- nyanlända elever som börjar i högstadiet i grundskolan eller specialskolan samt på språkintroduktion i gymnasieskolan inför upprättandet av den individuella studieplanen,
- elever på språkintroduktion i gymnasieskolan som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § skollagen inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan, och
- elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen i gymnasieskolan.

Utpekandet av dessa tillfällen och elevgrupper ska dock inte medföra att andra elevgrupper förbises. Utredningens förslag innebär att alla elever ska, som ovan beskrivits, ha tillgång till karriärvägledning efter

behov även om vissa elevgrupper ges en särskild rätt vid specifika tillfällen.

Valet till gymnasieskolan och en fullföljd gymnasieutbildning har fått en allt större betydelse för elever. I de flesta sammanhang krävs en gymnasieexamen för att etablera sig på arbetsmarknaden. Undersökningar visar att elever som inte får tillräcklig individuell karriärvägledning löper högre risk att hoppa av eller att byta program. Utredningen gör därför bedömningen att elevens rätt till individuell karriärvägledning inför valet till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan behöver säkerställas i särskild ordning. Detta ska ses i kombination med förtydligandet i skollagen om att karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Det ska också ses i kombination med de förslag kring stärkt generell karriärvägledning som beskrivs i de följande avsnitten.

Karriärvägledningen är särskilt betydelsefull för nyanlända elever eftersom de ofta saknar kunskap om det svenska utbildningssystemet och om den svenska arbetsmarknadens utformning och kompetenskrav. Utredningen föreslår därför att nyanlända elever som tas emot i högstadiet i grundskolan och specialskolan ska erbjudas karriärvägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas. Utredningen föreslår även att nyanlända elever som börjar i gymnasieskolan ska erbjudas karriärvägledning i samband med att deras individuella studieplan upprättas. Likaså föreslås att de elever som har fullföljt sin utbildning på språkintroduktion i gymnasieskolan och som på grund av sin ålder inte kan fortsätta sin utbildning i gymnasieskolan, ska erbjudas individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter.

Ytterligare en grupp som har ett särskilt behov av vägledningsinsatser är de elever som riskerar att slutföra sin utbildning på ett nationellt gymnasieprogram utan att erhålla en gymnasieexamen. Många unga som fullföljer sin utbildning med endast ett studiebevis saknar kunskap om vad som krävs för att de ska få en examen och hur de kan nå dit. Behov av karriärvägledning finns även för de elever som vill avbryta eller faktiskt avbryter sin utbildning i förtid. Elever som avbrutit sin utbildning kan ha svårt att finna andra vägar till studier eller arbete och riskerar livslångt utanförskap. Utredningen föreslår därför att det införs en skyldighet att erbjuda individuell karriärvägledning till elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid. Samma skyldighet föreslås gälla

för elever i gymnasieskolan som riskerar att efter fullföljd utbildning inte erhålla en gymnasieexamen.

Förstärkning av det generella karriärvägledningsperspektivet i olika ämnen

För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås att karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen samt i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans inledande kurser i ämnet samhällskunskap. För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås att karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen samt i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans inledande kurser i ämnet samhällskunskap.

Enligt läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer ska eleverna utveckla kunskaper och kompetenser som förbereder dem för studier och arbetsliv och som gör dem rustade att göra medvetna val inför framtiden. I det ingår att vidga elevernas perspektiv och visa på alternativ till traditionella studie- och yrkesval grundande på kön, kulturell och social bakgrund. För att detta ska vara möjligt krävs att lärprocessen börjar tidigt och pågår kontinuerligt under hela skoltiden. Det räcker inte med att karriärvägledaren försöker förmedla detta vid de individuella vägledningssamtalen utan lärprocessen måste ges utrymme i skolans generella karriärvägledning.

Även om det finns exempel på lärare som tillsammans med studie- och yrkesvägledare väver in vägledningsfrågor i undervisningen är det utredningens bedömning att frågor som rör arbetslivet inte fått det genomslag och utrymme i undervisningen som lagstiftaren avsett. Orsakerna till detta är flera. En är att det i dag saknas utrymme i utbildningen där eleverna ges nödvändiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar, vilka utbildningsvägar som finns och hur man blir medveten om sina egna styrkor och intressen i förhållande till de möjligheter som står till buds. En annan orsak till att vägledningsfrågor sällan integreras i undervisningen är att många lärare tycker att det är svårt och saknar stöd för genomförandet. Stödet i kurs- och ämnesplaner är otillräckligt i förhållande till läroplanernas mål.

Det är endast undantagsvis beskrivet hur det centrala innehållet kan kopplas till frågor som rör yrken och arbetsliv. Då det har stor betydelse för elevernas motivation att se kopplingen mellan skolans ämnesundervisning och olika yrkesområden, finns det all anledning att öka möjligheterna och tillfällena för sådana kopplingar. Utredningen föreslår därför att kurs- och ämnesplaner ses över så att centralt innehåll och kunskapskrav kopplas till frågor som rör samhälls- och arbetsliv.

Tilldelning av tid för generell karriärvägledning i form av framtidsval

Utredningen bedömer att en förstärkning av arbetslivskopplingen i kurs- och ämnesplaner inte räcker för att säkra den generella karriärvägledningen. Utredningen föreslår därför att det kombineras med att det införs ett nytt obligatoriskt inslag i utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan som benämns *framtidsval*. Framtidsval föreslås omfatta 80 timmar på högstadiet med ett nationellt fastställt innehåll uppdelat på tre olika kunskapsområden: val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrkesområden. Utredningen föreslår att Skolverket ska få i uppdrag att ta fram det närmare innehållet. Utredningen föreslår även att elevens val ska minskas med motsvarande omfattning, dvs. 80 timmar samt att begreppet undervisningstid i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska innefatta såväl undervisning i ämnen som tid för framtidsval.

I denna utrednings direktiv anges att utredaren ska analysera hur undervisningen inom kunskapsområdet arbetslivskunskap kan stärkas. Utredningen har övervägt olika alternativ för att stärka undervisningen inom kunskapsområdet. Ett alternativ har varit att föreslå inrättandet av ett nytt ämne, ett annat att utöka ett redan befintligt ämne, i det här fallet samhällskunskap. Utredningen föreslår efter dessa överväganden att kunskapsområdet införs som en del av utbildningen utan att vara ett nytt ämne eller en del av ett befintligt ämne och att karriärvägledaren bör vara den som ansvarar för genomförandet. För att säkra detta genomförande är det nödvändigt att det finns tilldelad tid som garanteras i timplanen. Som namn på det nya obligatoriska

inslaget föreslår utredningen *framtidsval* som signalerar att kunskapsområdet har ett brett perspektiv och innefattar mer än det som endast rör arbetslivet. I framtidsval bör ingå att ge utrymme för utveckling av kunskaper om arbetsliv, kopplingen mellan utbildning och arbete, tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden, rättslig reglering m.m. Härutöver bör det ge möjlighet för eleverna att erövra de kompetenser som är nödvändiga för att kunna röra sig inom flexibla utbildningssystem och arbetsmarknader. Det bör ge eleverna stöd i och verktyg för att lära känna sig själva och bli medvetna om sina personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor. I kunskapsområdet bör också ingå att göra elever medvetna om vad som påverkar de val de gör för att de ska kunna förstå sig själva i förhållande till en tänkt framtid. Framtidsval ska ses som en form av generell karriärvägledning som ska komplettera övriga former och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval.

Förtydligande av karriärvägledarens roll och ansvar

Utredningen föreslår att studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare och att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Bl.a. föreslås att det ska framgå av skollagen att den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare. Förslagen om en ändring av benämningarna innebär även följdändringar i bilaga 2 till högskoleförordningen vad gäller benämningen studie- och yrkesvägledarexamen, som ska ändras till karriärvägledarexamen.

I skollagen finns i dag inga uttryckliga bestämmelser som reglerar studie- och yrkesvägledaren och hans eller hennes ansvarsområde. I läroplanerna framgår dock att studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, har ansvar för vissa vägledande uppgifter. Många av de studie- och yrkesvägledare som utredningen har mött har lyft vikten av att vägledares arbetsuppgifter preciseras i författningarna både för att stärka professionen och för att bidra till att vägledningen får tydligare ställning i skolan. Utvärderingar och uppföljningar visar att förväntningarna på vad studie- och yrkesvägledning kan åstadkomma är låga. Det är också utredningens uppfattning att den på många håll låga kunskapen om

vad studie- och yrkesvägledaren kan bidra med leder till otydlighet och bristande kvalitetsuppföljning. Utredningen föreslår att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras genom att det införs bestämmelser om karriärvägledarens uppgifter i skollagen. Därigenom kan karriärvägledningen stärkas och kvaliteten ökas. Det eleverna har rätt till kan tydliggöras, liksom ansvarsfördelningen och kraven på huvudmännen.

I dagsläget finns inte något direkt bindande krav på avlagd yrkesexamen för anställning som vägledare även om det krävs att den sökande ska ha utbildning avsedd för sådan verksamhet. Det stora ansvar som läggs på karriärvägledarna förutsätter dock att de innehar specifik kunskap och kompetens. Då det redan i dag råder brist på utbildade vägledare och utredningens förslag förutsätter tillgång till vägledare med utbildning och kompetens, är det inte lämpligt att samtidigt skärpa kraven för anställning. Utredningen bedömer dock att det på sikt, när behovet av utbildade karriärvägledare är tillgodosett, bör införas krav på att den sökande, för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare, ska ha en karriärvägledarexamen eller en utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen, i skollagen.

Tydligare styrning, ledning och samordning

Utredningen föreslår att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas.

Att styrningen av studie- och yrkesvägledningen är svag eller obefintlig har konstaterats i flera studier och granskningar. Regelverket uppfattas som otydligt och alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Utredningen visar att det inte finns någon given modell för hur ansvaret för studie- och yrkesvägledningen bäst fördelas eller vilka organisations- och resursfördelningsmodeller som är mest lämpliga. Detta är och måste vara beroende av hur de lokala förutsättningarna och behoven ser ut hos respektive huvudman och därmed vara upp till varje huvudman att besluta om. Denna frihet är dock kopplat till ett ansvar. De beslut som huvudmannen fattar måste vara grundade

i en medveten bedömning och analys av de egna förutsättningarna och behoven. Utredningen konstaterar att de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera arbetet med studie- och yrkesvägledningen så att behoven tillgodoses, saknas hos många huvudmän och på många skolor. Samtidigt visar utredningen att hos de huvudmän där man har en plan för arbetet med studie- och yrkesvägledningen, som genomsyrar alla nivåer hos huvudmannen, finns bättre förutsättningarna att uppnå de nationella målen. När huvudmannen aktivt har tagit ställning till hur man vill organisera vägledningsverksamheten och hur man vill fördela resurser och ansvar, ökar elevernas möjligheter att få den vägledning som de behöver för att kunna göra underbyggda val av utbildning och yrke.

För att säkerställa ett aktivt ansvarstagande och för att öka förutsättningarna för en likvärdig, långsiktig och systematisk karriärvägledning hos alla huvudmän föreslår utredningen att det i skollagen införs krav på att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska vara framåtsyftande. Utredningen bedömer att även andra delar av huvudmannens arbete med karriärvägledning med fördel bör dokumenteras i planen. Arbetet med planen bör ske som en del av det systematiska kvalitetsarbetet och innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen. Huvudmannen behöver också aktivt ta ställning till hur vägledningsresurserna ska fördelas. Eftersom elevernas behov av vägledning varierar och skolor har olika elevsammansättningar utifrån socioekonomiska perspektiv är det nödvändigt att både elevers och skolenheters behov kartläggs och analyseras och att vägledningsresurserna fördelas därefter. Utredningen bedömer därför att planen bör innehålla uppgifter om hur vägledningsresurserna fördelas efter skolenheternas och elevernas olika förutsättningar och behov.

Vidare bör planen innehålla uppgifter om hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i val av utbildning och yrkesverksamhet utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund.

Då det finns många uppgifter inom karriärvägledningen som skulle vinna på att samordnas av huvudmannen för att undvika merarbete för varje enskild skolenhet och vägledare, föreslår utredningen att det av planen även ska framgå hur en sådan samordning ska ske.

Samverkan

Huvudmannens plan för karriärvägledningen föreslås även innehålla en redogörelse för hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Trots att många påtalar behovet och värdet av samverkan mellan skolan och externa aktörer som t.ex. lokala näringsidkare och föreningar, utbildningsanordnare och Arbetsförmedlingen, har det funnits svårigheter att genomföra detta i praktiken. En väl organiserad samverkan kan leda till att resurser används mer effektivt och ger en ökad samhällsnytta. Vinsterna med en väl fungerande samverkan kan vara stora. Det handlar om att till exempel få hjälp med att hålla sig uppdaterad därmed stimuleras. Samverkan kan också leda till att fler elever snabbare kommer ut i arbetslivet och får egen försörjning. Utredningen bedömer därför att frågan om samverkan är av så stor vikt att den bör bli föremål för systematisk och långsiktig planering i huvudmännens plan för karriärvägledningen.

Kompetensutveckling för karriärvägledare, lärare och rektorer

För att stärka den generella karriärvägledningen i skolväsendet och för att underlätta genomförandet av utredningens förslag bedömer utredningen att det krävs kompetensutvecklande insatser för karriärvägledare, lärare och rektorer. Utredningen föreslår därför att Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten ska få i uppdrag att ta fram sådana insatser. Utredningen föreslår även ändringar av examensbeskrivningarna för grund- och ämneslärarutbildningar som innebär att krav på kunskaper om ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen införs.

Utredningens förslag om att stärka karriärvägledningsperspektivet i skolans kurs- och ämnesplaner behöver kompletteras med satsningar på kompetensutveckling för de undervisande lärarna. Likaså behöver lärarutbildningen kompletteras med moment som syftar till att utveckla de blivande lärarnas karriärvägledningskunskaper. Många lärare upplever att det är svårt att integrera den vida vägledningen i undervisningen och det finns därför behov av kompetensutveckling och stöd när det gäller hur ämnet kan kopplas till frågor som rör utbildning, arbetsliv och samhällsutveckling och på vilket sätt den

egna undervisningen kan bidra till denna koppling, Lärare behöver verktyg för hur man kan väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen och hur de kan arbeta för att öka elevers självkännedom, utmana deras föreställningar och vidga deras perspektiv.

Utredningens förslag om införande av framtidsval ställer också nya krav på karriärvägledarna. Även om utredningen gör bedömningen att vägledare i dag har goda förutsättningar att genomföra framtidsval kan de ändock behöva kompetensutvecklingsinsatser. En ökad kompetens hos verksamma karriärvägledare kan ytterligare bidra till att eleverna utvecklar och breddar sina kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval.

En särskilt utsatt målgrupp är elever med funktionsnedsättning och vägledning av dessa elever ställer särskilda krav på kunskap och kompetens. Att karriärvägledning anpassas efter målgruppens behov är avgörande för elevernas möjligheter att övergå från skola till arbete.

Utredningen konstaterar att styrningen och ledningen av studie- och yrkesvägledningen brister och att det systematiska kvalitetsarbetet sällan innefattar skolans vägledningsverksamhet. När de som styr och leder inte har tillräckliga kunskaper om karriärvägledningens betydelse för elever, ges vägledningen inte rätt förutsättningar. Risken är stor att sådana brister drabbar de elever som har svårast att orientera sig i utbildningssystemet. Det är därför viktigt att även rektorer har kunskap om vilka möjligheter skolans arbete med karriärvägledning innebär och hur arbetet kan organiseras och genomföras.

Utredningen förslår därför att Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten ges i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, lärare och rektorer. Syftet med insatserna ska vara att stärka karriärvägledningen i skolväsendet.

Utökade möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare

För att säkra tillgången till utbildade karriärvägledare föreslår utredningen att de lärosäten som i dag erbjuder studie- och yrkesvägledarprogrammet ska tillföras medel för att utöka antalet platser på grundnivå. Dessa lärosäten föreslås även få ett samordnat uppdrag för att se över innehållet i utbildningen på grundnivå. I uppdraget ska det också ingå att utreda och lämna förslag på hur fler kan ges möjlighet

att disputerade inom karriärvägledning. Vidare ska det ingå i det samordnade uppdraget att se över hur fler lärosäten, med relevanta förutsättningar, kan erbjuda den kortare utbildningen till studie- och yrkesvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning. Utredningen föreslår också att något av lärosätena som erbjuder utbildning till studie- och yrkesvägledare ska tillföras medel för att samordna och erbjuda vidareutbildning för verksamma vägledare som utan avsedd utbildning, i enlighet med vidareutbildning för lärare (VAL).

I dagsläget råder brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning inom skolväsendet. En förutsättning för att utredningens olika förslag ska kunna genomföras och för att öka kvaliteten på karriärvägledningen är att antalet utbildade karriärvägledare ökar. Utredningen uppskattar att det kommer att behöva utbildas cirka 475 nya vägledare endast för att utredningens förslag ska kunna genomföras. För att detta ska bli möjligt föreslår utredningen flera olika åtgärder.

Studie- och yrkesvägledarprogrammet erbjuds vid Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet. 250 studerande antas per år. Samtliga utbildningar har betydligt fler sökande än antalet platser. Trots stor belastning på nuvarande utbildning bedömer utredningen att det finns goda möjligheter för att öka antalet utbildningsplatser och föreslår att medel tillförs för detta.

Utredningen föreslår också att innehållet i utbildningen på grundnivå ses över. Samhället förändras och i takt med att nya behov uppstår behöver även utbildningsväsendet förändras och anpassas. Studie- och yrkesvägledarutbildningen har inte setts över på många år och utredningen har i sitt arbete funnit att det finns ett behov av att se över både innehåll och omfattning. Möjligheterna att efter grundutbildningen fördjupa sig och kanske övergå till en forskarutbildning behöver också förstärkas och utökas. Utredningen föreslår därför att det i översynen bör ingå att utreda och lämna förslag på hur fler disputerade inom studie- och yrkesvägledning kan tillskapas.

Utredningen bedömer vidare att det måste finnas möjlighet för andra yrkeskategorier att utbilda sig till karriärvägledare. I dag erbjuds den möjligheten vid Umeå universitet som anordnar en utbildning som syftar till en studie- och yrkesvägledarexamen och som vänder sig till personer med lärarutbildning, eller annan relevant examen, som omfattat minst 180 högskolepoäng. Söktrycket till de 30 platserna är

mycket stort. Utredningen föreslår därför att Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet får ett samordnat uppdrag att se över hur fler lärosäten med relevanta förutsättningar kan erbjuda den kortare utbildningen till karriärvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning kan utökas.

En stor del av de personer som i dag arbetar som vägledare i skolväsendet saknar studie- och yrkesvägledarutbildning.

En fortbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar utbildning och som leder till en karriärvägledarexamen skulle möjliggöra för dessa att få en tillsvidareanställning som karriärvägledare. Utredningen bedömer att en sådan fortbildning skulle kunna ha ett likande upplägg som VAL, vidareutbildning av lärare, som organiseras vid åtta olika lärosäten i dag, där Umeå universitet har ett samordnande ansvar. Utredningen föreslår därför att något av de lärosäten som erbjuder utbildning till vägledare ska få ett nationellt samordnande uppdrag att ansvara för att planera och genomföra en sådan utbildning.

För de personer som redan har en avslutad eller påbörjad utbildning kan det vara ett stort steg att åter börja studera med ytterligare studieskulder som följd. För att göra det mer attraktivt för personer med annan utbildning eller för de som arbetar som vägledare utan att ha avsedd utbildning, att söka sig till de korta utbildningarna bedömer utredningen att man bör överväga att också införa ett tillfälligt utbildningsbidrag eller att erbjuda det högre bidraget inom studiestödet, i likhet med det som erbjuds studerande som studerar på KPU som leder till en ämneslärarexamen.

Digitalt vägledningsstöd

För att säkra tillgången till ett opartiskt, heltäckande och interaktivt digitalt stöd för vägledningsfrågor föreslår utredningen att Skolverket får i uppdrag att se över befintliga digitala verktyg och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov. I uppdraget bör även ingå att se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas. Ansvaret för utveckling och förvaltning av en sådan interaktiv digital tjänst bör på sikt framgå av Skolverkets instruktion.

I en tid då människor i allt högre utsträckning förlitar sig på digital information inom en mängd olika områden, både privat och i arbetet, är det viktig att det finns tillgång till sådan information även

inför val av studier och arbete. Arbetslivets innehåll förändras i snabb takt och till följd av det även kraven på kvalifikationer. Nya utbildningar tillkommer och människor växlar allt oftare spår i yrkeslivet. Detta ställer stora krav på att den nätbaserade informationen är tillförlitlig, aktuell och neutral. Skolans vägledningsresurser är i många fall knappa och digitala verktyg som ger stöd för interaktiv kommunikation skulle kunna komplettera skolans studie- och yrkesvägledning och göra den mer effektiv.

Som beskrivits ovan finns en rad olika webbplattformar som erbjuder information och vägledningsstöd och några kommuner erbjuder också möjlighet att chatta med vägledare inom vuxenutbildningen. Många upplever dock att den digitala informationen om utbildningsvägar, yrkesinriktningar och arbetsmarknadsutsikter är splittrad och svår att överblicka. Det kan också vara svårt att avgöra om informationen är heltäckande, opartisk och objektiv. En person som söker webbaserad information och vägledning ser kanske inte skillnaden mellan olika webbplatser och gör sin sökning utan att kunna bedöma dess ursprung. Det finns också behov av att kunna ställa frågor och att på olika sätt interagera med en tillförlitlig digital tjänst på det sätt som är möjligt i de nordiska grannländerna. Sådana möjligheter till e-vägledning saknas på många håll i Sverige, trots att den skulle kunna göra vägledning tillgänglig för betydligt fler och samtidigt frigöra vägledare för fysiska möten. För att en sådan tjänst ska kunna erbjudas behöver informationsinhämtningen samordnas mellan berörda myndigheter så att respektive digital tjänst baseras på gemensamt standardiserad information.

Det är utredningens bedömning att en sådan tjänst bör säkras och uppdateras av Skolverket som har överblick och unika kunskap om det innehåll och den utformning som en sådan tjänst av hög kvalitet kräver. Ansvaret för en sådan tjänst behöver tilldelas genom ett långsiktigt uppdrag och på sikt föreslår utredningen att det av Skolverkets instruktion ska framgå att myndigheten särskilt har ett ansvar för att tillhandhålla ett interaktivt digitalt verktyg som stödjer val av studier och yrken anpassat till elever, vårdnadshavare och presumtiva elever. Det digitala verktyget bör vara neutralt och transparent och kunna kopplas ihop med andra myndigheters digitala verktyg som stödjer vägledning.